

XXI. ÖSTERMELÉS.

*Halászat. Vadászat. Állattenyésztés. Földművelés. Kertészet. Szőlőművelés.
Erdészet. Bányászat.*

I. Halászat.

A honfoglalás idején Arad- és Zarándmegyébe betelepedett magyarság eleinte főképp halászáttal, vadászattal, állattenyésztéssel s kisebb mértékben földműveléssel foglalkozott; bányászattal csak a középkor vége felé.

A halászatot nagyban előmozdították a megyét minden irányban beárazó folyók, patakok, tavak és mocsarak. A falvak és helyek egy részét halakról, a halászat eszközeiről s egyes emberekről nevezték el. 1438-ban említik *Kárásztó* halastavat¹⁾. Gyakori a *keszi*, vagy *kesze*, mely az *Abramis* és *Leuciscus* halfajoknál Szeged vidékén ma is genusnév, de nem általános; a *pisztráng* halászatára utal, már 1464-ben, a Bogyest közelében feküdt Pisztrángosfalva²⁾ s a halpusztító *vidrára* Vidra neve 1477-ben³⁾. Ha nem maradt is fönn helynevekben, bizonyos, hogy a harcsa, kecsge, potyka stb. akkor is élénk halászat tárgya volt.

Fogásukra a legősibb eszközöket alkalmazták. Ilyen volt — mint Batonya neve mutatja — a *batony*, a halászhoroginán az a vékonyabb rész, melyre a horgot kötik⁴⁾; a Gorsás-Ösi nevében 1485. óta fennmaradt *garsa*; a *háromláb*, a hogy 1418-ban Zarándban egy helységet neveztek, mint a hogy nevezik Komáromban ma is a hálófoltozásnál kiszakadt három szemet⁵⁾; a *horog*, a Kis-Jenő vidékén levő Horgostó⁶⁾ nevében; a *káva* alatt (Kávás 1438. óta) a Bodva mentén most is azokat a farészeket értik, melyekre a hálókat feszítik, vagy kötik; a *kecze* (Keczefalva, 1483.) Szeged vidékén háromszögletű súlyozott fakeretre alkalmazott fenékháló, melyet csolnak után vonszolnak; a *léssa* (Leza, 1439., most Leásza) Tápé vidékén ma is az őshalászat egyik eszközének, a vejszének szárnyát jelenti; a *pelle* (Pelletsziget, 1518.), Komáromban mindenféle apró hal össze-

¹⁾ *Dl.* 13666. — ²⁾ *Dl.* 15915., 24545. és 24837. — ³⁾ *Dl.* 17902. ⁴⁾ *Herman*, Halászat, 772. — ⁵⁾ U.-o. 795. — ⁶⁾ 1438-ban Hragasthó. — ⁷⁾ *Herman*, 800., 801., 810., 819.

sége, melylyel a fenékhorgot felhalmozzák; végre a *varsa*, mely, mint Gyula-, Pető- és Fazekas-Varsány neve mutatja, erősen használatos volt e vidéken¹⁾.

Az Emberhalász, Csenkörvénye, Oroltava, Pongráczörvénye stb. mindmegannyi, a halászat birtokosairól vett helynév. A halászatot a királyság első évtizedeiben is szabályozott foglalkozásnak tekinthetjük Aradban is. Már 1135. táján nagyobb számú halas tavat (piscina) kapott II. Bélától az aradi prépostság, melyet e javaiban 1197-ben Imre király is megerősített. 1232-ben a zarándi vár halászáinak 6 tanyájuk (mansiojuk) volt Szerheten, és csak annyi földjük, a mennyit udvaraik és házaik elfoglaltak. Ebben az időben már voltakép a váradi püspöknek szolgáltak²⁾. A papok általán nagy gondot fordítottak a halak védelmére. Így 1380-ban az aradi prépost egy kanonokot bízott meg az aradi és itelakai (mikelakai) erdő- és halastó-örökre való felügyelettel³⁾. A péli halászat még a XVI. században is az egri püspököt illette⁴⁾. S hogy a halászattal néha egész falu foglalkozott, 1493-ból Halásztelek neve látszik bizonyítani⁵⁾. Féltekenyek is voltak a tulajdonosok a halászat jogára. 1285-ben IV. László király külön is megemlíti azon halászhelyeket, helyesebben halastavakat⁶⁾, melyeket a Csanád-nemből való Tamásnak Csanád-, Arad- és Temesmegyékben új adomány czímén biztosított. 1343-ban az aradi káptalan 20 márkáért adhatta bérbe a Tisza mellett lévő Morotva nevű halastavát⁷⁾. 1368. ápr. 6-án az aradi káptalan kerekegyházi Laczk Miklóst eltiltotta Mikelaka falu s különösen a mikelakai halastavak használatától⁸⁾. Húsz év múlva az aradi prépost és káptalan megosztozván ugyanazon falun, a halászhelyek a prépostnak jutottak⁹⁾. 1392-ben a prépost már csak a Kucsug (Köcsög, Keszeg) piscinát tartotta fenn saját magának; a Talamir, Farkaslyuk, Papferedő, Onna és Szentgyörgytava nevű, Arad és Mikelaka határán levő halastavak használatának jogát azonban megosztotta káptalanával¹⁰⁾. 1438-ban a Kerecsényiek szabad halászatot engedtek Panaszy Balásznak és Szederkényi Andrásnak Horgostó (Hragastho) és Kárásztó halastavaiban¹¹⁾. 1458. ápril 17. Mátyás király kárpótlásra ítélte Szokoly Lászlót, ki a múlt évi okt. elsején fegyveres kézzel rontva a Neczpályak Betlenősi, Seprős és Bodon nevű falvaira, halastavaikat és halászó helyeiket elrongálta¹²⁾. 1485. és 1486-ban külön meg van említve a vizesi két halászhely, melyet Vizesy Tóbiás Horváth Pálnak s ez Dóczy Imrének eladott¹³⁾. 1522. május 21. a Szederkényi Piskyek is oly föltételek mellett ruházták át Majsay

1) *Herman*, I. 27. — 2) *Wenzel*, Árpádk. új okm. VI. 503., Codex Patrius I. 14. *Haan*, Dipl., 7. — 3) *Dl.* 29720. (Custodes piscinarum). — 4) *Századok*, 1883. 587. I. — 5) *Csánki*, Magyarország. tört. földr. I. 732. — 6) »Cum piscaturis, potius piscinis Pathoktov, Chakatho et Rasanto«. (Orsz. lt. *Dl.* 322.) — 7) *Anjouk. okm.* IV. 395. és 413. — 8) *Fábián*, I. 160—1. és Tört. Adattár, II. 140. — 9) *Fábián*, I. 237—8. és Tört. Adattár, II. 183—4. *Dl.* 29728. — 10) *Dl.* 29743. — 11) III. 13666. — 12) *Haan-Zsilinszky*, Békésm. okl. 77—9. — 13) *Dl.* 19084. és 19142.

Benedekre a kislejtes Nagyéren való szabadhalászat jogát, melyek eléggé mutatják, hogy az jelentős jövedelmet hajthatott¹).

A nevezetesebb halászhelyek Arad-Zarándmegyében, említettésök sorrendje szerint, a következők voltak: 1232. Záránd, 1247. Pongráczörvénye, 1285. Kisfalu, Monostor, Szent-Miklós, 1337. Ilyó-tó, 1368—1388. Mike-laka, 1380. Arad, 1405. Büngösd, 1412. Kerekto (Ősiben), 1429. Emberhalász, 1438. Horgostó és Kárásztó, 1458. Ősi, Seprős, Bodon, 1481. Oroltava, 1485. Vizes és Gorsás-Ősi, 1489. Zimán s a század végén Pél és Kis-Fajdas. A halastavak közül ma már csak egy-kettőnek helyét ösmerhetjük föl; legjobban még a dienesmonostori prépostságot a Balukányban.

II. Vadászat.

A vadászatot Aradban kezdettől fogva szenvedélylyel űzte a magyar nép, ha egyetlen keresetforrásnak sohasem tekintette is. Vadad és Vadász helységek nevüket ez ősi foglalkozástól vették. A nagyobb ragadozók közül gyakori volt a *medve* (Medvésfalva, 1439., Medvefalva 1464., Medvés-Aranyág, 1519.), a *farkas* (Farkastelek, 1455.), a kisebbek közül a *borz* (Borzlyuk, 1468.). Sok lehetett a *vaddisznó* is; hiszen a török hódítás idejében a vadászatiak épúgy, mint a közeli szalontaiak vaddisznókat szelidítettek meg s velök egy ma is híres, bár veszni induló fajtát alapítottak. A helynevek tanúsága szerint sok volt a *kerecsény* (Kerecsen, 1326. és Kerecsen-Ardó 1437.), a *karvaly* (Karulyos, 1334.), *ölyű* (Ölyved, 1241. és Ölyvös, 1500.), a *sólyom* (Solymosvár, 1439., Solymosfalva, 1439., Solymos, 1441. és Solymos-Csösvár, 1510.), *varjú* (Varjas, 1437.), *csóka* (Csókastelek, 1413.), *bagoly* (Baglyas, 1553.), *fajd* (Fajdas, 1334.); a *vízimadarak* közül a *szárcsa* (Szárcsaháza, 1437.) stb. s a magyar alföldön egykor oly elterjedt *gödény* (Gödény, vagy Gewden, 1439.). A hegyek közt fekvő Madrizestet eredetileg Madársárgfalvának (1464.) vagy Madársoknak (1519.) nevezték. Talán azért, mert — mint Halmágytól délnyugatra a juonesdi Korbilor-hegy — a vándormadarak pihenője volt; de míg a juonesdi hegyen, épen e tény következménye gyanánt, Közép-Európának majdnem minden faneme előfordúl, Madrizest körül ma már elszegényedett a növényzet. — Vadászszenvadályokról csak kevesen híresedtek el. A Bethlenek őse oly jeles lövő volt, hogy nyilával egyszerre két hattyút lőtt agyon²); Károly-Róbert és Mátyás királyok ismételve vadászgattak Solymoson, mely nevét a betanított sólyommadarakról vette³). Mátyás — hagyomány szerint — csak akkor szokott visszatérni solymosi vadászatairól, ha megszólalt a «bulcsi bika», a bulcsi apátság harangja. A középkorból egy Nadabon talált kályhacserepen érdekes vadászkép maradt

¹) *Bölöni* S. levéltára, Nro 14. B. — ²) *Büjthy* Engnél. Monum. 240—1. — ³) *Grossinger*, Hist. Phys. Regni Hung. II. 231.

reánk; vitézt ábrázol, ki gazdagon felkantározott és felcsótározott lován lépést halad az erdőben s betanított solymát, mely alig várja, hogy kisebb madarak után röppenessen, jobb kezében tartja¹⁾. Nemesebb vadak tenyésztésére már akkor is alkalmasint gondot fordítottak. Ilyesmire enged következtetni, hogy a bulcsi apátság egyik birtokát 1367-ben Vadkertnek

Solymár. (A nadabi középkori domborművön.)

hítták²⁾, a mi nem annyira elvadúlt, elhanyagolt, mint inkább *vadaskertet* jelenthetett. Egy falut, éppen a legszebb vadászterületen, a tótváradai uradalomban 1483-ban Szarvaságnak neveztek³⁾, kétségtelenül a *szarvas-*

1) Eredetije a *nemzeti múzeumban*. L. a mellékelt rajzot s e könyv 424. lapját — 2) *Dl.* 26375. — 3) *Monum. Vatic.* I. 1., 146. A pápai tizedlajstrom szerint Menise; *Rácz K.* (Zaránd, 212.) hibáztatja, hogy Ménes nevét a lótarástól származtatják, holott e hely arra nem alkalmas és főlemlíti, hogy olykor helyesebben irták Méhesnek. Irták azt Merusénak is u.-a. tizedlajstrom egy más kiadásában is (Theiner Mónum, és a csanádi schem. 1880-ra), de azért Ménes volt az igazi neve.

ról, mely más nemes vadakkal együtt nagy számban élt a megye vidékén. Az óriási erdőségek, melyekről alább lesz szó, roppant vadászterületet fedtek, s az általuk borított hegyek közt sok vadászkastély emelkedett. Azok a romok, melyek helyén egy-egy kolostort keres a mai nép, részben ilyen épületek voltak. A jobbágyokat uraik erősen zaklathatták ugyan a hajtóvadászatoknál, de hogy ezek maguk is szenvedélyes vadászok voltak, a körülményeken kívül főképp az a szokásuk gyaníttatja, hogy jobbadán fegyveresen jártak.

III. Állattenyésztés.

Állattenyésztésre kiválóan alkalmas volt a megye területe s főképp a XV. században sok nagybirtok alakulván, ménesek, gulyák, nyájak és csürhék tartása elég közönséges lehetett. Így különösen kifejtett a *lőtenyésztés*. Már 1333-ból ismeretes Ménés neve s 1429-ből Vadász és Csegedszeg határából Ménesakolé¹⁾, a mi mutatja, hogy a ménest télen át istállózták a csikósok, kiknek neve a XVI. századból Csikósdossi — végén bizonyosan elferdített helynévben — maradt reánk. Oklevelekben csak később (1650.) emlegetik a zarándi Alsó-, Felső- és Brán-Ménest, a nélkül, hogy e miatt tagadni lehetne régiségét. A lovak értéke nagyon változott. 1311-ben, midőn Nεκsey Sándor fiai egyebek közt Székudvaron, Varsádon, Árkicsalánon stb. megosztottak, Sándor fiai emezeknek többi közt öt lovat is adtak ráadásban, összesen 60 márka értékben²⁾, a mi 240 arany forintnak (1350 mai forintnak) felel meg, s így egy ló darabja, a mi pénzünk szerint, 270 forint volt. Épen kétszáz év mulva, 1511-ben egy parasztlovat és parasztsuhát Iratoson együttvéve is csak 10 frtra becsültek³⁾. Van emlékezet hátas, nyerges, hadi, igás és hámoslovakról, még pedig jobbadán lólopásokkal kapcsolatban; ezekről is csak a XV. századtól fogva. Így 1478-ban Gúti Országh Lőrincz Dóczy Imrétől 6 lovat hajttatott el⁴⁾, 1484-ben pedig ugyanőtőle Zádorlaka alól Jaksics István és Ispán Miklós 60 darabot⁵⁾. 1489-ben az aradmegyei szolgabírák és esküdtek által megejtett vizsgálat szerint a Kerekes Istvántól, Dóczy Imre emberétől ellopott lovat Major Péter sződi lakosnál Szent-Miklóson találták meg⁶⁾; 1509-ben ellenben már Czibak Ferencz panaszkodott Dóczy Imre fia, Ferencz ellen, ki Elekről két jobbágyát, egy kocsiját s 5 lovát hajttatta el⁷⁾, stb.

Lovagok, vitézek zajától gyakran visszhangoztak Arad hegyei s völgyei. Nem kellett az Anjouk korára várni, hogy királyaink lovagiasságra szoktassák a nemzetet. 1258-ban pl. IV. Béla elrendelte, hogy a Dienes monostor kegyúri jogain versengő Becse-Gregorok «karddal és lóháton»

¹⁾ *Békésm.-okl.* 41. — ²⁾ *Árpádk.* új okm. IX. 340. — ³⁾ Az erdélyi muzeumban. —

⁴⁾ Aradmegye írata. Orsz. lt. *DL.* 18017. — ⁵⁾ *DL.* 6050., 18994., 19023., 19090., 19092., 19093. — ⁶⁾ *DL.* 19470. — ⁷⁾ *DL.* 21911.

vívjanak meg az egész udvar jelenlétében¹⁾, mi azonban elmaradt. Károly-Róbert idejében, midőn Aradmegye délfelé majdnem Temesvárig ért, hány aradi úr nézhette a temesvári tornákat, s hány vehetett benne maga is részt! A hatalmas nagybirtokosok, kik a messze külföldön lóháton annyi hadjáratot küzdöttek végig, szükségkép fajlovak nevelésére voltak szorítva; s a Maróthyak a maguk költségén fölszerelt ezer lovas élén bizonyosan a legszebb paripákon jelentek meg. — 1433-ban Aradnak 100, Zarádnak 300 lovast kell vala kiállítania, 1498-ban pedig minden porta után egy huszárt. 1514-ben a Dósához pártolt Bodó várnagy 400 lóval szökött ki Lippárról. Még 1526. nyarán is Dóczy Ferencz a pétervárad táborból kérte Zádorlakán hagyott feleségét, Forgách Margitot, hogy a török ellen használható nyerges és hámos lovokról s fegyverekről mielőbb gondoskodjék²⁾.

A képzőművészetek sem feledkeztek meg a lóról s nagyon megfelelőhetett a fekete-gyarmatiak ízlésének az a templomi freskó, mely a XIV. században szent Györgyöt lóháton ábrázolta; vagy a nadabiaknak is tetszhetett az a kályhába beillesztett dombormű, mely egy lovagló solymárt tüntetett föl.

Az állattenyésztés más ágai sem voltak csekélyek. A *baromtenyésztés*ről legrégebb adat az 1220. évi, mely szerént Gottfried aradi prépost bepanaszolta a berentei lakosokat, hogy 15 ökrét elhajtották s egy emberét megölték. Utóbb 4 márkát fizettek a prépostnak³⁾ s így egy ökröt, mai pénzértékben, csak 9—10 forintra becsültek. 1344-ben említik először Ökrösföldet (Váras-Keszi környékén), utóbb Ökörítőt s még később Tulkost, mint a hol a lakosság főképen baromtenyésztéssel foglalkozott. Oly időben, midőn még mindig nagyban járta a cserekereskedés, a barom mint a fizetés eszköze is szerepelt, s nagyban ingerelte az emberek bírásvágyát. 1448-ban Hunyadi János meghagyta Balázs deák solymosi várnagnak, hogy a kéri 8 ökörrrel együtt elidegenített jószágokat visszakerítse⁴⁾. 1458. Neczpály Balázs a miatt panaszkodott, hogy Szokoly László a betlenősieknek, seprősieknek és bodoniaknak majdnem minden barmát elhajtatta⁵⁾. 1475-ben viszont⁶⁾ Bánffy Miklós és Jakab fosztotta meg 40 baromtól a meszti (muszkai), 1486-ban Czeczey Lőrincz több darabtól a nadabi⁷⁾, 1496-ban Dóczy Imre egy egész gulyától a ségi és mikelakai⁸⁾ s 1498. decz. 17. Székelyszeghy Antal deák 17 ökörtől a bátyai, csolti és ségi jobbágyokat⁹⁾. Ezen 17 ökör árát 200 aranyra tették s így egy-egy darab 70 forintba került volna. Jellemző, hogy 1517-ben magát Sárossy László zarándi alispánt és Fekete Dénes szolgabíróit is azzal vádolják, hogy Bodzásról a lakosok teheneit fegyveres emberek által elhajtatták¹⁰⁾.

1) *Bunyitay*, II. 413. — 2) *DL*. 24316. — 3) *Várad Regestrum*, 46. §. — 4) *Kaprinay-kéziratok*. 4r. B. — 43. k. 223. l., 53. sz. — 5) *Haan*, 77—9. — 6) *DL*. 17660. — 7) *DL*. 26034. — 8) *DL*. 20450. — 9) *Gyulafejérv.* kápt. lev. Cista Marm. fasc. IV. nro 3. — 10) *Müncheni* áll. levéltár. Brand. fasc. LVIII. nro 435.

A *juhtenyésztést* 1220-ban említik először, midőn György úr az aradi káptalan jószágairól 150 juhot erőszakosan elvett. E miatt a pápa 1221-ben kiközösítette Györgyöt, ki feloldoztatása végett Rómába menvén, megígérte, hogy a káptalannak 98 ezüst márkát fizet s hogy a juhokat is visszaadja, vagy pedig Csőrévi nevű pusztájával pótolja kárát¹⁾. Így, mai értékben, 2226 forintot, vagyis egy-egy juhért mintegy 15 frtot kell vala fizetnie, holott tudjuk, hogy ugyanakkor csak 9—10 frtot adtak egy ökörért. A káptalan azután is nagyban űzte a juhászatot s lovakon és barmokon kívül 1392-ben különösen juhokat tartott a Marosköz dús legelőin²⁾. 1498. decz. 17. Németh Pál és Aranyos János juhászokat³⁾, midőn az aradi káptalan nyáját a gatyai közlegelőn legeltették, Haraszthy Ferencz csálai kapitánya befogatta s a törökökkel egy tömlőczbe záratta⁴⁾. 1511. decz. 3. viszont a káptalan egyik Vida Bálint nevű evesti jobbágyának juhait Jaksics Péter emberei Nagylakra hajttatták⁵⁾. A juhállományt fogyasztotta, hogy az egyes földesurak, pl. az egri, csanádi és váradi püspökök messzebb fekvő tájakon laktak s így a tizedbárányokat a megyéből ki kellett vinni. — Így még 1562-ben is, tehát már a törökpusztítás és hódoltság idején, 544 dézsubárányt kapott az egri püspök Zarándból⁶⁾. Érdekes különben, hogy Brandenburgi György solymos-lippai uradalmának 1514-ben csak négy frt 19 kr. jövedelme volt «juhpénz» (Schaffgelt) czímén⁷⁾.

A *kecske* a középkorban is a hegyvidék szegényebb lakosainak állata volt. Kecskés-Kér, Nagy-Kecskés és Kecskerez (1485.) különben a Hegyalja s az alföld találkozásánál feküdt s azt látszik bizonyítani, hogy a magyarság is jobban kedvelte a kecskét, mint manap.

A *sertésenyésztés* fejlett volt, mit érthetővé tesz a tölgy- és bikk-erdők s a mocsarak nagy száma. 1380-ban benne van az aradi prépost és káptalan közt kötött szerződésben, hogy ha Isten jóvoltából az aradi és itelakai erdőkben makk teremne, az odahajtott tizeddisznók fele a káptalant, másik fele pedig a prépostot illesse⁸⁾. Már 1366-ból ösmerünk egy Disznóól⁹⁾ és 1394-ből Erdőhegy határában, egy Bede-Pál-ólja nevű helyet¹⁰⁾. — 1439-ben Disznópataka és 1518-ben Disznó-Kalodva¹¹⁾ helynév tanúsítja, hogy a mai Kladvói-völgyben nagyon elterjedhetett a disznó-tartás. A nyugati szomszédságban lévő Molnári pusztán lakó egyik káptalani jobbágy «jó» disznaját a maga hasznára ölte meg Békes György 1428-ban¹²⁾, míg 1514-ben — keleten — a miatt panaszkodtak a solymosi

1) *Fejér*, Cod. Dipl. III. 1., 406. és *Theiner*, Monum. I. 37. — 2) Dl. 29743. —

3) 1235-ben Juhász Pál nevű alispán lakott Apában. (VR. 158. §.) — 4) *Gyulafejérv.* kápt. C. Marm. fasc. IV. nro 3. — 5) *Tört. Tár*, 1890. — 338. 1. — 6) *Bunyitay*, II. 262. —

7) *Müncheneri* áll. lev. rendezetlen cs. — 8) *Dl.* 29720. — 9) Dl. 322. — 10) *Békésm.* okl. 56. (Bedepaloya). — 11) *Csánki* (I. 729.) azt hiszi, hogy e két utóbbi egy hely. —

12) *Fábián*, I. 234.

parasztok, hogy az uradalom számára ölt disznók beleinek tisztogatására a solymosi várhegyre kell járniok, holott az eféle munkát lenn a faluban is elvégezhetnék. Az uradalomnak készpénzben 50 frt 81 denár volt a jövedelme a disznótizedből; azonkívül 310 darab kövér és 99 sovány disznót adtak a jobbágyok, s ez összegből 70-et a két vár (Lippa és Soly mos) őrségének szükségleteire fordítottak¹⁾. A tizeddisznókat rendszeren az uradalom székhelyén gyűjtötték össze s azután együttesen makkoltatták, vagy máskép hízlalták. Így 1510-ben Dóczy Ferencznek földhídi (zaránd-megyei) tizeddisznait tisztje, Aranyády Albert, a zádorlaci kastély felé hajtatta, útközben azonban a gyarmati, földhídi, pecséri, nadabi és czinkei jobbágyok megverték, megsebesítették, lovát és disznait elvették²⁾. Pedig e fajta kalandok nélkül is sok bajoskodásba került, míg a Fekete-Körös vidékéről, annyi vizen keresztül, a Maros balpartjára terelhettek egy csúrhét; de legalább arra mutat, hogy az állattenyésztésben volt bizonyos központosító rendszer.

IV. Földművelés.

A földművelés, mely időhaladtával a nép főfoglalkozása lett, ezen fontosságához képest, egyre nyert terjedelmében. A határjárásokból kitűnik, hogy erdős vidékeken csak foltonként, pl. ujonan irtott tisztásokon, vízjárta földeken pedig csupán háttas helyeken üzték, míg a laposokat kaszálóknak és legelőknak kellett hagyni. A gabonaféléket kezdettől fogva szorgalmasan művelték. Földeiket ekével szántották (Szántóhalma, 1477.) és barázdákat vontak, mint ezt 1418-ból Barázdafoka helynév³⁾ s az erdő-kön itt-ott maig is látható bogárhátú szántás nyomai bizonyítják. Nem egy villongásra adott alkalmat a tagból való elszántás. 1428. elején pl. a bize-rei apát 23 jobbágya az aradi káptalan Molnári nevű pusztáját erőszakosan felszántotta s bele kölest vetett⁴⁾. A föld nagyságát is egy-egy eke-igával való szánthatósága szerint mérték. Így 1214-ben Boleszló váci püspök a Körösön túl Megyer pusztán négy ekényi földet hagyott a leleszi konventnek⁵⁾, 1265. pedig Benedek aradi prépost két szolgájának Zalában hét ekényi földet ajándékozott IV. Béla⁶⁾. Egy ekefogatra a XIII. században rendszeren 110—150 holdat számítottak, de legalább is 100 holdat⁷⁾; miből eléggé kitűnik, hogy a baromnak elég keserves volt a munkája. Az aratás sarlóval vagy kaszával történt. Ez utóbbit Kasza s a néha Aradhoz számított Kaszapereg ősi neve is bizonyítani látszik. Az aratás ideje változott. Rendes körülmények közt akkor is július elején arattak, de olykor előbb is, pl. 1552-ben már június 6-án⁸⁾. «Mint hogy aratás ideje volt —

¹⁾ *Müncheni* levéltár. — ²⁾ *Dl.* 21999. — ³⁾ *Dl.* 10711. — ⁴⁾ *Fábián*, I. 234. —

⁵⁾ *U.-o.* 210—3. és *Fejér*, III. 1., 153. — ⁶⁾ *Hazai okm.* VI. 130—1. — ⁷⁾ *Kérékgyártó*, A műveltség fejl. I. 454. — ⁸⁾ *Magy. orszgy. eml.* III. 382.

így vázolja Rogerius 1241-ből, a tatárjárás idejéből, az erdőháti viszonyokat¹⁾, — a gabonát egy szívvel-lélekkel letakaríták s azt és a szalmát, szénát s egyebet *csűrökbe* hordják vala». Ez később is szokásban maradt; így 1514-ben Solymoson magában a várban volt a csűröskert²⁾. A búzát *keresztekbe*, vagy *csomókba* (rudasokba) s úgy azután *asztagokba*, a szénát pedig *boglyákba* rakták. Egy csomó 27 *kévéből* állott³⁾. De kepék szerint is számítottak; 1519-ben pl. Vámos-Pélről és Otlakáról több mint száz kepe búzát vitt el a jobbágyoktól Brandenburgi György gyulai várnagya, Skaricza György⁴⁾. Nyomtatás után egy csomó vagy kereszt körülbelül egy köblöt adott s 7—8 csomóért 1501-ben egy aranyat fizettek⁵⁾. Az asztag divatát inkább XVI. századbeli okiratok tanúsítják⁶⁾, a boglyáét pedig 1441-ből Baglyafalva neve⁷⁾. A termés nagyságáról bajos nyilatkozni. A mai Arad éjszaki részét tevő Zarándvármegyében, odaértve Körösbánya vidékét is, a közepesen fizető 1501. évben — hozzávetve — 101,820 csomó gabona termett s így 1 négyszög mértföldön körülbelül 2545 $\frac{1}{2}$ csomó tavaszi és 8481 $\frac{1}{2}$ csomó őszi gabona⁸⁾. Hasonló termést számítva, az akkori Aradmegyében 177,094 $\frac{1}{2}$ csomó tavaszi és 67031 $\frac{1}{2}$ csomó őszi, összesen 244,126 csomó gabona évi termésre lehetne következtetnünk, a mi ugyanannyi köből gabonát képviselne, mintegy 692,000 mai forint értékben. A mostani termésviszonyokhoz képest ez összeg igen csekély ugyan, de meg kell gondolni, hogy 1501-ben a 250□ myriaméternyi Heves, Borsod, Szabolcs, Zemplén, Abaúj, Sáros és Bereg összes termését sem becsülték többre 1.100,000 csomónál. Így Aradot és Zarándot a műveltebb és termékenyebb területek közé számíthatjuk.

Tanulságosak az egyes uradalmakra vonatkozó tételek is. Így 1513-ban a solymos-lippai hatalmas uradalomban nyáron a kilenczedből 178 köből és 1 véka kicsévelt s a csűrökben csépeletlenül 3576 kereszt búza volt a jövedelem. Ehhez járult a majorságból 2401 köből. Így az egész búzatermés, ha egy 27 kévés keresztre legalább is egy köblöt számítunk, 7569 köből és 2 véka lehetett. Termett továbbá (majorsággal együtt) 1950 köből és 2 véka zab s árpa. A kölest nem vették számadásba¹⁰⁾.

A gabonát lovakkal nyomtatták el, vagy kézzel csépeleték s azután vermekbe rakták, vagy köblös zsákokban helyezték el. A köből használatát Köblös és Köbli falvak neve is megerősíti. Mértékegység a simándi köből.

Aratás után egy darabig legelőül tartották a *tarlót* — egy aradi helységet már 1463-ban Árpatarlónak nevezgettek, — s azután láttak az

1) *Siralm. ének*, 35. fej. — 2) *Müncheneri* áll. levéltár. Némelyek szerint Csura neve is Csűr volt eredetileg. — 3) *Müncheneri* lt., az 1514. évi számadások közt. — 4) U.-o. Brand. fasc. 56. nro 467. — 5) *Századok*, 1870. — 666. l. — 6) Pl. 1583. nyarán Deszni alatt a török 11 *asztag* szénát és búzát égetett el. (Orsz. lt. *Acta* publ. Trans. 1583—94. — 39. l.) — 7) *Csánki*, I. 726. — 8) A modenai Hyppolit-codexek nyomán, *Századok*. 1870. — 666. l. — 9) Ezt már *Rogerius* említi, id. h. — 10) *Müncheneri* áll. lt.

őszi szántáshoz. Az őszi vetés a tavaszinak egy negyedrészt tette; hogy nem többet, annak okai valószínűleg a gyakori áradások, melyek miatt ősszel, kockázttal nélkül, csak a háts helyeket vehették munkába.

Talajnem szerint már a helynevekben is megkülönböztették a földet. Az *agyagról* vette nevét Kis-Agyagbél, Agyagbél (1471.), Agyagos-Siklós (1519.) és Székes-Agyag; a jelentékeny területet borító *székről* Székudvar (1311.) Mácsaszék és Kisszék mezeje (1438.) Szék (1394.), Székes-Aranyág és Székeshelyfalva (1441.), Székes-Kalodva (1464.), Székes-Agyag; *köves* vidékéről Kő (1332.), Köved vagy Kujed (1479), Kövesd (1477), Kőkeszi (1500.), Köves vagy Kujás 1479. stb.

Máshol *erek* és *mocsarak* csökkentették a termőterületek számát. Rogerius szerint 1241-ben a két Körös közt egymást érte a sok láp és mocsár. Egy 1438. évi határjárás e részben közelebbi adatokkal szolgál. Elmondja pl., hogy Gyula, Vári, Gelvács, Ősi és Várajt közt a sok mocsár és tó miatt csak kevés határdombot hányhattak. Név szerint említi egy *nádas* tócsát, Vári, Gelvács és Ősi közt megnevezi a *fatelki* mocsarat, Gelvács és Várajt közt a Mélyeret, mely helyenként láppá szélesedett ki, Vári és Várajt közt a *Laposrét* tócsát, az *oltványi* lápot stb.¹⁾ Erdőhegy határát 1394-ben a Hosszú-, Fekete- és Királyitól éjszakra, a Horgasér barázdálta²⁾. Divatos a *Hosszúrét* elnevezés. 1438-ban Nagy-Somos³⁾, 1477-ben Betlenösi és Kis-Sáros közt volt egy ily nevű láp; ez utóbbit *Homol-szegnek* is hitták⁴⁾. 1461-ben Maróthy Ladomért és Mártont Sámolykeszivel megajándékozván, kötelezi a király, hogy «a mocsaras helyeken, hol az utasokat és vásárosokat veszedelem érhetné, jó hidakat tartsanak»⁵⁾. Csanakeszi vidékén 1344-ben a *Dalomér*, a *Barakony* mocsár és ér, *Pókarétje*, *Ökrösfolyó* és *Kerekmocsár*⁶⁾; Vadász, Csegedszeg és Sámolykeszi határában 1429-ben a *Hodos*, *Kereshüda*, *Szárazér*, *Szabadrekettye*, *Somos*, *Harag-pataka* és *Mocselá* vize⁷⁾; Bodonnál és Seprősnél (1412.) a *Hodosfolyó*⁸⁾, Köblinél (1438.) a *Nagyér*⁹⁾ s ugyanaz (1522.) Kis-Fajdasnál¹⁰⁾, Csenténél (1480.) az *Érhát*¹¹⁾, Nadabnál (1484.) az *Érszeg*¹²⁾ stb. mind hozzájárult a vidék képének megadásához, a szántóföldek megszorításához, egyúttal az állattenyésztés előmozdításához. Csakhogy az erekben nem lehetett mindig jó ivóvizet kapni. Így pl. 1394-ben magában a Horgasérben említenek egy régi kútát; s régeinek mondanak ugyanakkor egy Mácsa és Királyi közt levő kútát is¹³⁾. Alig képzelhetni, hogy ilyet bármely háztartás is nélkülözhetett volna.

A gabonafélék közül a *búza*, *rozs* és *árpa*; a pászitfélék közül a *sab*, *köles* és (mint Nádabfalva, a két Nádas, három Nádasd és Nádashatár

1) *Haan-Zsilinszky*, 44—5. — 2) U.-o. 56. — 3) *Dl.* 13244. — 4) *NRA.* fasc. 1687. nro 2. §. 6. (Nincs helyén). — 5) *Dl.* 15585. — 6) *Hazai okm.* III. 149—154. — 7) *Dl.* 12086. — 8) *Haan-Zsilinszky*, 27. — 9) *Dl.* 13244. — 10) *Bötoni S. It.* — 11) *Dl.* 18317. — 12) *Dl.* 18886. — 13) *Haan-Zsilinszky*, 57.

neve is mutatja) *nád* volt a legszokottabb. A házfödéshez, vertfalakhoz, tüzeléshez stb. keresett czikk lévén, 1392-ben az aradi káptalan és prépost úgy egyezett meg, hogy a Marosköz mocsaraiban termő nádat csak egymás tudtával adják, vagy ajándékozzák el. Ugyanott — a typhaceák közül — buján nőtt a «herba mattarum, quae vocatur *gyékény*», különösen az Arad és Mikelaka határán levő Talamir, Farkaslyuk, Papferedő, Onna és Szentgyörgytava mocsaraiban¹⁾. A cyperaceákat főképen a *sás* képviselte. (Sáasztertelek, 1518.). 1392-ben nagy legelőket, kaszálókat, füves helyeket említnek a Marosközben; s a Szénásegyház, Szénás, Füves és Gyepes igen régi helynevek eléggé tanúsítják, hogy ebben a részben nem volt akadály a marhatenyésztésnek. Úgy látszik azonban, hogy már ez időben is gondoltak a takarmány pótlására és — az 1418-ban említett Czéklásegyház nevéből következtetve — erre a *czéklát* s az 1477. jelzett Répás falu nevéen indulva, a *répát* is használták. A csalánfélék közül egy egész falut (Árkicsalán) neveztek a *csalánról*, de nem valószínű, hogy iparczélokra fordították volna; ellenben természetették a *kendert* (Kenderfark, 1421., Kenderestó 1429. és Kenderató), melyet külön tavakban, állóvizekben áztattak s házilag dolgoztak föl; végre a *komlót*, melyre már 1334-ben utal Komlós helység neve, a belőle gyártott sörre pedig (ha nem keresztnév) már 1315-ből Serföld és 1330-ból Serfestő falu elnevezése.

V. Kertészet.

A kertészetnek szintén van multja Aradban. Ha Kertes helynév csak a XVI. századtól fogva szerepel is, kertekről már a XIII. században történik említés. 1214-ben Boleszló váci püspök a megyeri pusztán egyebek közt gyümölcsöskertet is ajándékozott a leleszi prémontrei konventnek²⁾. Már ekkor kertszerűen művelték a szőlőt is; erről azonban külön akarok megemlékezni. 1392-ben a Marosköz egy része gyümölcsfákkal volt beültetve s 1431-ben a miatt pereskedett az aradi prépost és káptalan, hogy György prépost a káptalan egyik birtokát, az aradi közlegelőt, hol a vásárokat szokták tartani, felszántatta s ott most kertet akar alakítani³⁾. Hunyadi János, ki gyakran tartózkodott Lippán, szép kertet rendezett be a lippai szerzetesek számára⁴⁾. Alig hihetjük, hogy elhanyagolta volna a solymosi és világosi várak környékét, vagy a Losonczyak a déznaiét; a világosi és déznai várhegyen ma is feltűnően sok az orgonabokor; a *rózsáról* pedig Kalodva két előhegyét már 1510-ben Rózsásnak és Rózsásmálnak nevezték. A köznemesek közt is akadtak kertbarátok. Így a Nadabyaknak Fekete-Gyarmat közelében kertjük is volt a ház és nemesi kúria mellett, melyet azonban 1481. jún. 2. Dóczy Imre vett meg⁵⁾; 1485-ben Vizesy

¹⁾ Dl. 29743. — ²⁾ Dl. 10711. — ³⁾ *Fejér*, III. 1., 153. — ⁴⁾ Dl. 29743. — ⁵⁾ Az oklevél *Fábiánmál*, I. 205—6. — ⁶⁾ *Szerény*, 238. — ⁷⁾ Dl. 18464. és 18496.

Tóbiás más javakkal együtt vizesi gyümölcsöskertjét is elcserélte Vizesi Horváth Pállal¹⁾, ki ezt már a következő évben Dóczy Imrének adta el²⁾. 1486-ban Gúti Országgh Sebestyén és Lőrincz az ellen tiltakozott, hogy Kovászi (Kovaszincz) faluban Dóczy Imre János csanádi püspöknek két házat s egy kúriát a hozzátartozó kerttel együtt 116 arany frt erejéig elzálogosított³⁾. Rendszeren a falusi plébániák körül is terültek el kertek; de tényleg — azt is csak a kor legvégén, 1532-ben⁴⁾ — az egregyi (agrisi) plébános kertjét találom említve.

A konyhanövények közül ősréginek ösmerjük a *babot*; Babos földet — Sziond és Basarág közt — már 1232-ben felsorolják az okiratok. Legrégibb multú gyümölcsfánk a *körte*, melylyel, szintén 1232-ben, Varsánd közelében találkozzunk először⁵⁾, majd 1344-ben Csanakeszi határában⁶⁾; a vadkörtefával 1412-ben, Bodonnál⁷⁾. A többit inkább helynevek emlegetik, egyúttal annak jeléül, hogy tömegesebben díszlettek; így az *almát* (Almás, 1334., egy másik 1464.; Almaszeg, 1337., Kisalmáspatak, 1364., Alma-teleke, 1518.), *szilvát* (Szilvagy, 1439., Szilvásfalva, 1464.), *meggyet* (Medgyestelek, 1394., Medgyes, 1394., Medgyesegyház, 1418., Megyesth, 1483.), *somot* (Nagy- és Kis-Somos, 1438.)⁸⁾, *diót* (Diógy, 1467.), mely Ravna környékén most is sok százados törzset mutat; *mogyorót* (Középső-Monyorós, 1320; Alsó- és Felső-Monyorós, 1515., mindhárom a mai Monorostia), *eperet* (Eperjes 1471. s a marosmelléki 1510.), *szedret* (Szederkény, 1406.) stb. Legnagyobb gondot azonban a szőlőművelésre fordítottak.

VI. Szőlőművelés.

A szőlőművelés legrégebb okleveles nyomára e megyében 1214-ből akadunk. Ekkor a leleszi prépostságnak adta Boleszló váci püspök a Makrahegy közelében levő Nyikád faluhoz tartozó 12 szőlőskertjét, azon részt tudniillik, mely Tekösé, Leusták fiáé volt valaha s melyen szent Margit egyháza épült; továbbá 10 szőlőskertet adott Galsa faluban *vinczellérekkel* s lakásra és szántásra elegendő földekkel együtt; Egregyen (Agrison) szintén adott 12 szőlőskertet, de vinczellérek nélkül⁹⁾. Mindezen helyeket (Apa, Nyikád és Galsa) szőlőskertjeikkel egyetemben vérszerénti rokona, Elvin váradi püspök, 1198. táján adta el Boleszlónak négyszáz ezüst márkáért (9600 mai forintért), hogy római útjának költségeit fedezhesse. Elvin, némelyek szerint Bot bihari főispán fia, ki 1189-től 1200-ig ült Várad püspöki székén, ezek szerint Arad-Hegyaljának első ismert szőlősgazdája. S ha nem tulajdoníthatjuk is neki a szőlőültetés kezdetét,

1) *DL.* 19084. — 2) *DL.* 19142. — 3) *DL.* 19126. — 4) *Böloni* S. nagyváradi lt. Nro 18. B. — 5) Mindkét adat: *Haan*, Dipl. 6. — 6) *Hazai* okm. III. 152. — 7) *Haan-Zsilinszky*, 26—28. — 8) Somoskeszit a középkorban Sámolykeszinek hítták. — 9) Az oklevél *Fábián-nál*, I. 210—3. s *Fejérmél*, III. 1., 153.

annyi áll, hogy nevével együtt emelkedik ki a felejtés homályából Arad-Hegyalja multja. Az adománylevelél szőlőskerteket és vinczelléreket emleget, a mi azt mutatja, hogy rendszeres és szakszerű kezelés alatt állottak már ekkor a Makrának — a mai Hegyes-Drócsának — éjszaknyugati lejtősegei.

A helynevek tanúskodása szerint a régi és mostani Aradmegye számos vidékén művelték a szőlőt. A Makra éjszaki oldalán folyó Fejér-Körös völgyében Boros-Sebes (1552.) és Boros Jenő (1295.) voltakép csak a XVI. századon erről viselik «boros» jelzőjüket; Arad-Hegyalja éjszaki részén feküdt Apatelek vagyis Szőlős (1319.), Boros-Telek, Csigérfalva (1503.), Szőlős (1489.) és Boros-Megyer (1214. és 1334.); Arad közelében a síkságon Boroshalom-Teleke (1506.) s a Temesközben Szőlős (1332.) A középkorban leghíresebbek voltak az Arad-Hegyalja nyugati részén s a Maros mellett fekvő szőlőhegyek. A Hegyalja egész tömegét *Makrának* nevezték még legdélibb, a Maros mellett levő részén is¹⁾. Épen Kovászi fölött emelkedett a *Makra*-²⁾, *Csorva*-³⁾ és *Kerekhegy*⁴⁾; Gyaraknál a Dornomál⁵⁾ vagy *Domómál*⁶⁾, s Pálülésénél a *Szomolya*⁷⁾. A Makra déli részén, a Maros jobbpartján Kalodva mellett a *Rózsásmál* vagy a *Rózsás-előhegy*⁸⁾. Ezen kívül gyakran emlegetik az okíratok Kovászi, Liki, Deszk, Gyarak, Pálülése, Kalodva és Lippa előhegyeit.

Az aradi káptalan és prépost jövedelmének egyik legjobb forrása a XIV. században a bortermelés volt. Mivel nem tudtak megegyezni, kinek mi jusson a bortizedből, nemcsak a királynak, hanem magának az országgyűlésnek is közbe kellett lépnie s 1392-ben végre is úgy egyeztek meg, hogy $\frac{3}{5}$ rész illesse a prépostot, $\frac{2}{5}$ a káptalant⁹⁾. Ha meggondoljuk, hogy a megye legnagyobb birtokosai közé tartozó Laczkfyak mily élénk résztvettek nagy Lajos olaszországi hadjárataiban s ha meggondoljuk, országszerte mily lendületet nyert nálunk e hadjárat után a szőlőművelés, biztosra vehetjük, hogy az aradi Makra vidékén szintén emelték a Laczkfyak és mások a bortermelés ügyét. A XV. századból valóban róluk szól az idevágó első adat. E szerint 1412. aug. 13-án Kerekkegyházi Laczk László az aradi káptalan előtt szent György csanádi székesegyházának a Bold. Szűz Mária oltárát gondozó csanádi olvasó-kanonokját megajándékozta a Makra-hegyen az aradmegyei Kovászi helység határában levő Csorva nevű nagy, de most teljesen *elhanyagolt* szőlőjével s a vele járó *hegyvám*mal, valamint a Maroson egy malommal; ennek a fejében azonban minden hétfőn misét kell mondania az elhunyt hívekért¹⁰⁾. A szőlők meglehetősen értékesek voltak; Csanády László lippai polgár 1414-ben Pálülésen egy

1) *Fejér*, X. 5., 373—6. (1412-ből) és *Szerény* Emlékíratái, 305—7. (1533-ból). Mátra néven 1414. (Dl. 10245.) 1471. (Dl. 17208.) és 1481. (Dl. 18511.) Helyesebb olvasásnak a Makra látszik. — 2) *Szerény*, id. h. — 3) *Fejér*, id. h. — 4) *Dl.* 18511. (1481.) — 5) *Dl.* 17208. (1471.) — 6) *Dl.* 18167. (1479.) — 7) *Dl.* 10245. (1414.) — 8) *Müncheni* áll. lt. Brand. (1510.) — 9) *Dl.* 29743. — 10) *Fejér*, X. 5., 373—6.

szőlőt 500¹⁾ s özv. Kis Pálné ugyanott a Szomolyán egy másikat 400 frtért adott el Maróthy Jánosnak²⁾). A módosabb urak, úgy látszik, akkor sem értek be egyszerű, síksági kerti borokkal; legalább igen valószínű, hogy az az egy akó bor, melyet Neczpály László betlenősi házából erőszakosan elvitetett Szokoly László³⁾, nem betlenősi, hanem hegyaljai termés volt.

A XV. század közepén még inkább emelkedett a szőlők értéke. Ezt egy elég sajtószerű példával is igazolhatjuk. 1471-ben is ugyanis Gúti Ország Sebestyén olyképp adta — az aradi káptalan előtt — Domómál nevű, Gyarak fölött fekvő s Antal bizerei apáttól törvényesen visszaszerzett szőlőjét Miklóssy Mihálynak és Demeternek, hogy ezek magukat és örökösüket az ő Kovászi nevű falujában 200 arany (1200 mostani) forint büntetésterhe alatt örökös jobbágyságra kötelezzék⁴⁾. 1479-ben viszont Lőkös Demeter, a csanádi püspöknek Kovásziban lakó jobbágya perelt G. Orzágh Lőrinczcel, Dóczy Imrével s Dóczy László özvegyével egy domómáli szőlő miatt; pörét azonban Orzágh Mihály nádor előtt elvesztette⁵⁾. Ez a szőlő lehetett az, melynek elfoglalása miatt Dóczy Imre 1482-ben Haraszthy Ferencz s nejét, valamint leányaikat (Orzágh Lőrincznét s özv. Dóczy Lászlónét) perelte⁶⁾. Általánosabb érdekű Dóczy Imrének, Tóthy Lászlónak, Keczer Istvánnak, Vadas Lászlónak, Tánzos Mihálynak és Kasza Jánosnak 1487. a miatt emelt panasza⁷⁾, hogy Hunyadi János kormányzó és erdélyi vajda annak idejében Liki, Deszk, Kér, Ivánháza és Kasza aradmegyei falvak szőlőkilenczedét önkényesen lefoglalta és Solyosvár építésére fordította s hogy azt Alsólindvai Bánffy Miklós pozsonyi gróf azon vár részére még most is szedeti⁸⁾. Hasonló önkény ellen szólalt föl 1494-ben Haraszthy István. E szerint néhai Báthory István, továbbá Báthory András és fia, György, világosi várnagyai, Horváth István és Verbőczy János, valamint tisztartójuk, Moga László az aradmegyei Lippa és Kovászi előhegyein levő szőlőjét sérelmesen kilenczed alá vetették, összetaposták, sőt helyenként a tőküket is kitépték sírii, galsai, kalodvai s más jobbágyaik által⁹⁾.

A *hegyrendőrséget* mindenestre szabályozni kellett valamiképen. 1498-ban Mercziny György és Pethő László solymosi kapitányok, mint uruk, Corvin János képviselői, csakugyan egyességre léptek Haraszthy Ferenczcel, hogy a kalodvai hegyen nyert bor és az úgynevezett *fer-*

1) *DL.* 10245. — 2) *DL.* 10267. — 3) *Huan-Zsilnszky*, 63—4. — 4) *DL.* 17208. —

5) *DL.* 18167. — 6) *DL.* 18640. — 1495-ben az aradi káptalan a kir. kúria elé idézte az Orzágh János árvalányát és Szuhay Miklós leányát illető gyaraki és kovászi szőlőkből és egyéb javakból a leánynegyedét visszatartó Orzágh Lőrinczet és Haraszthy Ferenczet. *DL.* 20343. — 7) *DL.* 19274. — 8) Szedette Corvin János még 1494-ben is és csak Dóczy Imre érdemeire való tekintetből mentette föl ennek özvegyét, Margitot, hogy élete tartamára ne kelljen Liki és Deszk előhegyeiből a borkilenczedet a solymosi várhoz beszolgáltatnia. (*DL.* 20185.) — 9) *DL.* 20100.

pénz ügyében idáig folyt vizzályokat kiegyenlített¹⁾. Ilyeneket azonban maga is támasztott az erőszakos természetű Haraszthy Ferencz. Mikor pl. 1507-ben kiküldte emberét, nemes Sarlai Horváth Mátyást, hogy a pálülési szőlőhegyen a borokból kilenczedet szedjen, Baky Barabás váradi kano nok, továbbá Baky Gergely, Miklós, Mihály és Főrís reá küldték embereiket s Horváthot nemes ember létére is halálra verték. Ezért, mint főben járó bűnért, Ulászló király mind az öt Bakyt maga elé idézte²⁾. Általában véve Corvin halála után Haraszthy maga részére igényelte a kilenczedesedés jogát az egész promontoriumon; s e miatt az özvegygyel, ki időközben György brandenburgi őgrófhhoz ment férjhez, ismételve ízetlenkedett. Ennek következtében 1510-ben az aradi káptalan, Perényi nádor megbízásából, megvizsgálta az ügyet. A tanúk egy része odavallott, hogy a Rózsás-málon, vagyis a Rózsás-előhegyen, mely Pálülése határában fekszik, Giskra idejétől Corvin János haláláig mindig Solymoshoz szedték a tizedet; mások, hogy e promontorium folyton Kalodvához tartozott. Kereky Pál szerint a Rózsáshegy gerinczén éjszakra levő útig Solymoshoz, az azon túl levő résztől pedig Világosvárhoz szedték a kilenczedet; a tizedet pedig, mint Frater Mihály, a kalodvai pálosok perjele bizonyította, Hunyadi János vajda idejében Lippához szolgáltatták be, de a kalodvai kolostornak is adtak két-két hordó bort. Pálüléséhez csak 1506. óta vittek kilenczedet, míg a parasztok tudomása szerint korábban is ez volt a rend; s ezt maga Csályay László aradi alispán is úgy magyarázta, hogy Haraszthynak pálülési birtoka nem határos Brandenburgi Györgyével, hanem a Báthoryakéval; sőt, hogy Pálülése egyáltalán nem is szomszédos Solymossal és Lippával, hanem csak Világosvárral³⁾.

Ilyen túlkapasok következtében nem csoda, ha borból aránylag kevés jövedelme volt a solymos-lippai uradalomnak. A mennyiségről bajos nyilatkozni, már csak azért is, mert nem tudjuk, hány akó volt egy hordóban. Rendesen 70—80—90 hordó bort szűrtek, 1513-ban azonban csak 31-et s ebből 16 kellett a várórség szükségleteire⁴⁾.

Lippa körül szintén voltak szőlőskertek; és pedig a *Vashegyen*, hol 1525. decz. 5-én egy, az országút, továbbá Darabos Mátyás és Pajzsgyártó János szölleje által határolt elhagyott szőlőt Kalmár Miklós 3 frtért vett meg, egy másikat pedig, melynek szomszédjai Herbe János, a már említett elhagyott szőlő s az országút, 88 frtért vett meg Dancsul Orsolya megbizottjától, Sziogyártó Mátyástól⁵⁾.

Az akkori Zarándmegye szőlőműveléséről, az Elvin és Boleszló püspök idejéből való adatokon kívül, alig ösmerünk részleteket. Ott az eгри

¹⁾ *NRA.* fasc. 30. nro 36. (Csak a jegyzékben találtam). A ferten, vagy ferteu (fertő, vagy fertály?) pénz jelentését nem adja a Nyelvtört. Szótár. Lehet, hogy a disznók makkoltatásánál az erdei fertők (pocsolyák) használata után külön díjat szedtek. — ²⁾ *Forgách*-lt. a muzeumban, *Bunyitay*, II. 167. — ³⁾ *Müncheni* áll. lt. Brand. — ⁴⁾ U.-o. — ⁵⁾ *Újhelyi* lt.

püspök szedte a bortizedet; és pedig a XVI. század első éveiben az odavaló többi papi haszonvétellel együtt Czibakházy Márton vállalta magára, hogy azt negyedében behajtsa¹⁾. Lehet, hogy a zombolyi főesperességnek a meszti (muszkai) szőlőhegyen maig is meglevő pinczejében gyűjtötték össze a tizedbort.

A bortermelésnek, mint láttuk, akkor is meg voltak a maga terhei: a *hegyvám, fertenpénz, kilenczed és tized*; de hogy rendszeresen üzték, mutatja — már 1214-ben — a *vinczellérek* említettése. A *hordók*, melyekhez kitűnő tölgyfát kaptak a közel hegyekben, az 1453-ban először említett akók szerint kisebbek, nagyobbak voltak. — Mérésükre külön vinczellért alkalmaztak; 1487-ben Siriben Hordómérő Mihály és Lukács nevű nemeseket említnek²⁾. A XV. századból névszerént csak 25—30 szőlőbirtokost ösmerünk ugyan, de kétségtelen, hogy jóval nagyobb volt a számuk, s hogy a bortermelés mindenestre fedezte a vármegye lakosságának szükségletét. Jellemző különben, hogy a Hegyaljának most legkitűnőbb pontjai, Magyarád, Meszt (Muszka) és Ménesi³⁾ borokról abban az időben épen nem voltak nevezetesek. A bor általában makrai név alatt került kereskedésbe. Így írta még 1563-ban is Szikszai Fabricius Demeter, hogy Gyulán gazdagon van mind Ceresnek, mind Bacchusnak adománya s a test semmit sem kénytelen nélkülözni; mert

»A mit a termékeny Báródság s Makra teremhet,
Teljes bőségben mind Gyula kapja meg azt«⁴⁾.

A szőlőskertek azonban még legjobb esetben is csak kis tért boríthattak, jelenben is csupán 4260 hektárt (7400 kat. holdat) foglalnak el a Makrán (Arad-Hegyalján); a hegység többi, valamint az alföld nagyobb részét jobbadán erdőségek takarták.

VII. Erdészet.

Erdészetet nem üzték a középkorban rendszeren, sőt, mint látni fogjuk, igen sok panasz merült fel az erdők pusztítása miatt; azonban rablógazdaságnak sem bélyegezhetjük az erdőkkel való bánást, sőt némi szabályos kezelés nyomaira is akadunk. Így pl. a király, illetőleg királyné *favágói* laktak Gyula-Varsádon; 1284-ben azonban Izabella királyné földeiket Gergely mesternek ajándékozta, ki a hódtavi csatában, a király szemé-

1) *Századok*, 1870. — 336—7. — 2) *Dl.* 19274. — 3) *Fábián*, (I. 164.), a középkorról szólva, azt állítja, hogy »míg Paulis, régi fekvésében, távolabb esett a hegyektől (?), annak promontoriuma is a ménesi név alá volt foglalva«. Ez csak a múlt század elejére illik. — 4) *Haan*, Dipl. 183. *Rács* (Zaránd, 113.) nem egész híven fordította; pl. a feraxot vadnak írta s Makrára vonatkoztatta, holott termékenyt jelent s a Báródság és Makra közös jelzője.

láltára, több kunt súlyosan megsebesített¹⁾. E favágók kétségkívül szer-
szám-, épület- és tűzifákat készítettek, első sorban a zarándi vár számára.
Egy nadabi középkori dombormű (melyet rajzban is bemutatok) éppen azt
a jelenetet ábrázolja, midőn egy kucsmás, szoknyás magyar fát vág, a
másik (kanászkalapos) pedig a fa ágát földre húzza. A szénégetés már
külön várszolgák, vagy talán egyes béresek földadata volt; 1553-ban a
Losonczyak egy faluját Szénégetőnek (Zenegethő) nevezték. Ha fából épí-

Favágó magyarok. (Nadabi dombormű).

tették is akkor a házak nagyobb részét s ha sok helyütt irtani kellett is
az erdőt, hogy szántóföldeket nyerjenek, a pusztítás éppen nem volt álta-
lános és föl sem igen tűnhetett az erdők roppant terjedelméhez képest.

Rogierius maga említi 1241-ben²⁾, hogy a (nadabi) szigetről kiszökve,
az erdőben a lápok közt lappangott s mindenkitől elhagyatva bujdosott

¹⁾ *DL.* 1179. Kiadta *Fejér*, V. 3., 215. Említi *Szabó*, Kún László, 183. — ²⁾ *Siralm.*
ének, 34. és 35. fejezet.

ottan. Gödrökben, odvas fákbán keresett menedéket, mert a tatárok a sűrű bozótokat, a homályos berkeket is felkutatták s az erdőkben rejtőzőket egy hónapnál tovább keresték. Az erdők nagyok voltak s annyian bujdokoltak bennök, hogy mikor a tatárok cselére előjöttek, három napi járásra népes lett a föld. Ezt a vidéket, a mai Erdőhátat, 1319-ben Nyírségnek¹⁾, s 1536-ban is még Nyírköznek²⁾ nevezték s értették alatta a Körös és Maros közt elterjedő egész tájékat. *Nyír* ma — tudtommal — csak Csúcs és Halmágy közt képez erdőséget; hajdan Erdőhegytől, mely a rengeteg nyugati szélén állt, be Nyírpatakig (a mai Mesztákonyig) összefüggő hatalmas szalagot alkotott. E rengetegnek ösmert részei: *Olványsszéke* Vári és Várajt határán, melyet az Oltványere áztatott s a *Fatelekek*, Vári és Gelvács határán³⁾. Mindkettőben sok volt a láp és mocsár. Délfelé a királyi favágóiról emlékezetes *varsándi*, valamint a *péli* erdők sorakoztak egymás mellé. A XV. század vége felé már nagyon ki lehetett irtva a varsándi erdő, mert 1495-ben Corvin János a miatt panaszkodik, hogy Cibak Ferencz és János az ő péli erdejéből nagy darabot kivágatott, Varsánd határában a Fejér-Körösön hidat építeni akarván⁴⁾. Odább keleten a Szilbokornál (Tamászi és Bökény közt) még van némi maradványa az *erdőhegyi* erdőnek, melyből egy részt Erdőhegyi Dénes, Jakab és Ozsvát, egyéb javaikkal együtt, 60 arany forinton Kalmár Balázs simándi polgárnak adtak zálogba 1466-ban⁵⁾. — Keleten Kis-Somos és Köbli közt 1438-ban még erdőség vonult, mely Köbli mellett a Nagyérnek a Fejér-Körösbe való ömléséig tartott. Más irányban azonban tovább ment az erdő Csente (a mai Csintye) felé, hol tisztások szakították meg; a kis-somos-köbli és nagysomos erdőtől a *kis-almásit* a Hosszúrét választotta el egymástól; a mocsár déli részén pedig a *Czillebes-erdő* emelkedett. Közeliükben Kerecsen felé a Nagymezőn túl a *Hosszúerdőt* különböztették meg⁶⁾. Éjszakkeleten szintén dús erdőségek sorakoztak egymás mellé Vadász, Csegedszeg és Sámolykeszi határában. Ennek részei, egy 1429. évi igtató-levél szerint, *Gyepös*, *Kendereső*, *Nyárkerék*, *Zöldiliget*, *Közerdő*, *Emberhalász*, *Bondorozó* és *Aszúréti*⁷⁾. E nyolcz erdő máig sem vészett ki teljesen, mert a Vadász, Seprős, Somoskesz, Barakony és Talpas által határolt területen még most is tölgyesek vannak. A szilerdőséget azonban erősen irthatták, mert már 1344-ben erdőktől meglehetősen szabadon feküdt Csanakeszi s határjárásában két kisebbben kívül csak az úgynevezett *nagyerdőt* említik, mely Talpas és Talpasmező felé esett⁸⁾.

Mindezeketől jóval odább délen, a Körös és a Csiger összefolyásánál feküdt a *haraklyáni* makkos erdő, melyben Majsay Benedek 1522. május

1) *Anjoukori* okm. I. 498. — 2) *Oláh* geogr. *Bélnél*, 30. — 3) 1438-ból említi *Haan-Zsilinsky*, 44—5. — 4) *Dl.* 26062. — 5) *Dl.* 16455.; a statutio *Dl.* 16671. (1468.). — 6) *Dl.* 13244. — 7) *Dl.* 12086. — 8) *Hazai* okm. III. 152.

21. szabad legeltetést engedett a Szederkényi Piskyeknek s jóváhagyta, hogy onnan házi és konyhai szükségleteikre elegendő fát hordassanak, természetesen viszonzszolgálatok fejében¹⁾. Odább keleten, Őstelek határában, 1532-ben szintén Majsay Benedek igényt tartott ugyan a *Gyakor-erdőre*, a tanúk vallomása szerint azonban az a Dordáncz-családé volt, mely azon erdőről gyakran rendelkezett²⁾. Az Erdőhát alföldi szakasza — nevérol ítélve is — *Berökvég* volt, melyet, Makrafarka közelében, Boleszló püspök 1214-ben a leleszi prépostságnak ajándékozott³⁾.

Ha ekként a Körös közt összefüggő tömeget képezett is az erdőség, úgy látszik, néhol mesterségesen ültettek erdőt. Nevezetesen Karulyoson, melytől délnyugatra pedig a Fejér-Körösig és Csigerig most is erdőség terül el, 1519-ben Brandenburgi Györgynek, illetőleg gyulai várnagyának, Skaricza Györgynek emberei több mint száz forintnyi kárt okoztak Toldy László makkos kertjében (hortus glandinosus)⁴⁾.

A Fejér-Körös baloldalától a Marosig szintén sok erdőség volt. Épen az imént említett ügygel kapcsolatban panaszkodtak a Majsayak, hogy a Fejér-Körösnek Karulyossal átellenes partján, a haraklyáni és moróczy erdőkben (a mai Kereki és Sikula közt) szintén sok kárt okoztak az űrgróf emberei⁵⁾. Morócz déli szomszédját, a mai Kerekit, a XVI. században Erdős-Kerekinek nevezték; az ettől nyugatra feküdt *nyéki* erdőt, mint 1492-ben Barcsay Péter özvegye és fia, valamint Dombvásáry Ferencz panaszolta, Dóczy Imre vágatta, a levágott fát pedig elhordatta⁶⁾. Komlós és Szent-Anna környékét még e század elején is valóságos rengeteg fődte, mely délkeletnek egészen Világos alá folytatódott. A Maros mentén Mikelaka, Arad és Novák közt volt egy meglehetősen összefüggő erdő. 1380-ban az aradi prépost és káptalan megosztozott az Itelaka, Göröcsöny és Kovászi közt levő erdőkön s ligeteken. Az aradi és itelakai erdők és halásztanyák őreinek felügyeletével mind a prépost, mind a káptalan egy-egy szabadon választott kanonokot bízott meg. A hányszor csak makk termett ez erdőknél, a prépost tízeddisznai az erdő egyik, a káptalané pedig annak másik felében legeltek⁷⁾. Az 1388-ban tett újabb osztály szerint az «Arad mezővároshoz tartozó erdőt, melyet szeltében, hosszában három nap alatt járt be (a bizottság) s minőségét és nagyságát jól szemügyre vette, Jakab érseki helyettes úgy osztotta föl, hogy «azon útig, mely a Maros folyónak Asszonylaka nevű révéig megy és szeltében metszi az erdőt, az éjszaki rész, mely határjelekkel jól el van látva s mely rész hosszában a Kucsokpataka nevű mocsárig terjed (kivéve mégis az említett Arad mezővároshoz tartozó *mikelakai erdőt* és a Tatárfűr nevű mezőt), minden hasznával és tartozékaival (t. i. kaszálóival, halászhelyeivel, cser-

1) *Bölöni* S. lt. Nro 14. B. — 2) U.-o. Nro 17. B. — 3) *Fábián*, I. 211. — 4) *Müncheni* lt. Brand. fasc. 56. nro 467. — 5) U.-o. — 6) *DL*. 18796. — 7) *DL*. 29720. Közli: *Adattár*, II. 141—2.

jéseivel) együtt mindörökre a prépostté legyen; azon erdőnek másik, vagyis az említett út déli részétől hosszában *Betfűz* nevű faluig terjedő része pedig haláshelyeivel, mocsaraival és kaszálóival együtt örökre a káptalané maradjon»¹⁾. A hatalmas erdőség azonban később is új meg új vizsálya szolgáltatott okot; így 1431-ben a káptalan bepanaszolta a prépostot, hogy jogtalanul lefoglalta a Mikelaka faluhoz tartozó *Kortegfenék* nevű erdőrészt s hogy az Aradról Mikelaka felé vezető út mindkét oldalán levő bokrokat, cserjéket s ligeteket kivágatta és jobbágysai által használtatta²⁾. Sajátságos, hogy 1498-ban az aradi templom építéséhez szükséges fát idegen erdőségből hozatta a káptalan. Ennek oka vagy az, hogy az övében nem voltak épületfák, a mit bajos elhinni, mert hiszen az arad-mikelakai erdők tölgyesek voltak; vagy pedig hogy másfélszázad alatt szinte teljesen kiirtották a területet. Adatunk szerint, midőn 1498. december 17-én a káptalan némely jobbágysa szekerekkel az Arad mezővárosában a szent Péter és Pál apostolok tiszteletére akkor emelt templomhoz szükséges fák elhozatala végett Asszonylakai Ravazdi Péter és Miklós testvérek *kisrékasi* erdeje felé mentek, Nádasdi Ongor János és Gúti Ország Lőrincz Szódi nevű várának parancsnoka feltartóztatta őket, s az egyik jobbágyot halálra kínoztatta³⁾. — Pedig a káptalannak ugyanezen időben az Aradtól délkeletre, a mai Mondorlak átellenében, a Maros morotvái közt fekvő Novák mellett is jelentékeny erdői voltak; igaz, hogy épen ekkor-tájban, 1496-ban emelt panaszt Dóczy Imre ellen, ki *Alerdő, Öszivér* és *Kér* nevű erdőrészeit jogtalanul pusztította⁴⁾. Nyugatra, a mai csálai erdő legdélibb részét tehette a *pongrácsfáji* tölgyes, mely 1247-ben, kétoldalt eső berkekkel, egészen a Maros révéig terjedt s a hatalmas Csanád-nemzetség birtokát tette⁵⁾.

A Maros és Temes közt levő erdőségekről nincsenek adataim.

Uralkodó *fanem*, mint láttuk, a *tölgy* volt, melyet 1247 óta az oklevelek is gyakrabban emlegetnek, s melyből, a Körös mellett, még ma is vannak törzsek, melyek kétségtelenül látták a középkort. A *cserfa* szintén gazdagon tenyészett, mint ezt Cserfalva (1411.), Csertelek (1457). és Cseralja (1463.) helynevek — mind a Maros közelében — mutatják. *Gyertyánfát* a Maros balpartján, Pozsoga vidékén találtunk tömegesebben, hol 1337-ben Gyertyámos falu feküdt. Talpas és Csana-Keszi közt 1344-ben s 1350-ben Keszendnél szintén említnek egy magános gyertyánt⁶⁾. — *Bikk* is elég bőven díszlett néhol, pl. a Temesközben, hol 1471-ben egy Bikes nevű falu állott. Talán Bike (1472.) és Bikács (1561.), a Maros mellett levő falvak is e fáról vették nevüket. — A megye vizenyős talaját nagyon szerette a *fűz* is; *Betfűz* (1388.), *Füzes* (1331.), *Fíztető* (1439.), *Fűzkút*

1) *Dl.* 29728. Közli *Fábián*, I. 237—8. és *Adattár*, II. 183—4. — 2) *Fábián*, I. 205—6. — 3) *Adattár*, 1872. — 379—380. — 4) *Dl.* 10450. — 5) *Árpádk.* új okm. VII. 220—1. és 242—5. — 6) *Hazai okm.* III. 152. *Anjoukori* okm. V. 363.

(1493.) és Füzegy (1650.) róla vették nevüket. A *nyárfa* is gyakoribb volt; Vadász közelében feküdt (1429.) a Nyárkerék-erdő és Nyárkerék-rétje legelő, Aradban Nyártó (1463.) és Nyárrév (1517.); Gyula közelében pedig, sőt talán már Biharban, a Hétnyár-rétje (1493.).

A *nyírfélék* közül, mint láttuk, roppant területet foglalt el a *nyír*, melyet 1319. óta emlegetnek.

A samareákat a szil és kőris képviselte. Csana- és Váras-Keszi közt 1344-ben határjel volt egy helyütt 2 *szilfa*, másutt ismét 1—1; sőt ilyenül szolgált egy szilfatörzs is¹⁾. Százados sziltörzseket most is láthatni a Körös mentén. Egy Szilas (1334.) Zarándban, egy másik pedig (1483.) Aradban feküdt. A vármegye címérében is kitépelt szilfát tart két oroszlán; s a nép Szent-Anna határában még a hetvenes években is mutogatta azt az «Ulm»-ot, mely egyenesen a címerben volna ábrázolva. Ulma és Ulmafalva aradi falvak, valamint Vilmetst (1483.), úgy látszik, szintén a szil latin műnevééről vannak elkeresztelve. — A vele együvé tartozó *kőrist* sem oklevelekben, sem helynevekben nem találom említve; alkalmasint azért, mert az ornusszal (vad kőrifafa) a nép, pl. Zarándban Mártonoskeszendjén 1350-ben²⁾, az *égerfát* azonosította; de talán érdemes megjegyezni, hogy a megye legrégebb és legszebb kőrifájának a bodrogi temető két óriási törzsét tartják, melynek korát legalább is 400 évre teszik. Alattuk nyugsznak a szerzetesek.

A *hárs* mint határjel szerepel 1438-ban Vári és Várajt közt; egy nagy hársfa ugyanakkor Ósi, Gelvács, Várajt, Gyula és Vári határának összeszegelését jelezte³⁾. — Lippa szláv neve maga is hársat jelent s 1324 óta gyakran szerepel.

A *juhart* 1344-ben, mint határjelt, már említik Csana-Keszi vidékén.

A *bodza* akkor sem lehetett ritka növény. A gyalog bodza — a felvidéken most is divatos borza néven — Barza (1489.) s a gypű-bodza Bodzás (1400.), Bozosegyház (1418.) és Bodzástelek (1418.) nevében őrizte meg terjedt voltának emlékét.

A *rekettyére* (siler) Szabadrekettye (1429.) neve figyelmeztet.

Vad gyümölcsfák sem hiányoztak, mint erről volt is szó a kertészet rovatában. Itt külön csak a *kökényt* akarom megemlíteni, melyre Kőkényfalva (1562.) helynév utal.

A lombos fák mellett tűlevelűeket is találunk; így pl. *fenyőt*, mint ez Fenyő-Acsva (1477.) és Fenyőpatak (1439.) nevéből kitűnik. Mindkét helység a Fejér-Körös partjain, a hegyek közt feküdt.

Az oklevelek és helynevek felsorolnak más fákat is, melyeket azonban lehetetlen meghatározni. Ilyen — 1438-ból — az *esküdtfa*⁴⁾, 1256-ból

¹⁾ *Hazai okm.* III. 151—2. — ²⁾ *Anjoukori okm.* V. 363. — ³⁾ *Haan-Zsilinszky*, 45.

— ⁴⁾ *Haan-Zsilinszky*, 44. Neve onnan jöhet, hogy a tanú a határjáráskor e fánál tett esküt, meddig terjed a földbirtok.

a *feketefa*¹⁾, 1366-ból a *hidegfa*²⁾, 1421-ből a *tó fája*³⁾, e három utóbbi mint helynév.

A közlekedő utak hiányossága és gyarlósága egyik legfőbb akadálya volt az erdők értékesítésének; azok jobbadán csak a házi szükségleteket fedették s ha helyenként említnek is erdőörököt, a felhozott példák is igazolják, hogy maga az erdei rendőrség ugyancsak gyenge lábon állhatott.

VIII. Bányászat.

A bányászat, az őstermelésnek harmadik ága, nem árvúlhatott el annyira, mint az erdészet; mert az Anjouk idejétől fogva mindjobban érdeklődött iránta a kincstár. A középkorban két nevezetesebb bányavidéke volt Aradnak; az egyik a Fejér-Körös, a másik a Maros völgyében.

Aranyat, mint magukból az oklevelekből kitűnik, már a XIV. század közepén mostak a Fejér-Körös vidékén. Keszend (a mai Kiszindia) közelében 1349-ben a keszendi hegyek közt négy aranybányát műveltek⁴⁾. 1363-ban Lajos király szintén említi a Keszendi-patakban levő aranymosást György pankotai polgár javára kiadott parancsában⁵⁾. Hogy ez tényleg űzhette a bányászatot, mutatja, hogy városában 1475-ben is találunk Bányász nevű jobbágycsaládot⁶⁾. Maga a hely akkor az Ábrahámffyaké volt. Nádason is láthatni a hajdani aranymosás kiterjedt és százados erdőkkel benőtt maradványait⁷⁾. — A Fejér-Körösbe tartó Csiger forrásvidékén Alsó-, Felső-, Székas- és Medvés-Aranyág neve (1439.) annyival inkább figyelmet keltethet, mert ott bányanyitásra, kivált e században, többször tettek kísérletet; Aranyág (Mons aureus) nevű hely azonban, a régi Zaránd legnyugatibb táján, a mai gyulai vasúti állomás mellett levő szőlők területén, tehát oly vidéken is ösmeretes 1232-ből, hol aranyat keresni senkinek sem juthatott eszébe. Ép így óvatosságra inthet bennünket Aradnak Csanádfelé eső részén Aranyút (1355.) s Vingától éjszaknyugatra Aranyos-Szöllős neve (1333.). Ellenben történeti tény, hogy 1392-ben Zsigmond király Maróthy Jánosnak *Pálülésén*, a Maros völgye mellett, aranybánya nyitására adott engedélyt⁸⁾. A kutatások aligha vezettek eredményre, mert többé sohasem halljuk említeni. — Grassán (a mai Grosson, Tótváradtól éjszakra) hajdani nagymérvű aranymosások nyomai vannak s az aranykincsről szóló mondák középpontját ott a Runk-hegy képezi⁹⁾. A nádasi határban bányafúrókat és csákányokat találtak, a község 1711. évi pecsétjén pedig két hegy közt arany-ág van ábrázolva¹⁰⁾.

1) *Arpádk. új okm.* VII. 429. — 2) *DI.* 322. — 3) *DI.* 11126. — 4) *Anjoukori okm.* V. 361. — 5) *Kaprimay-kéziratok*, IV., nro 10. pag. 26. és *Fejér*, IX. 3., 352. — 6) *DI.* 17660. — 7) *A földtani intézet* 1887. évi jelentése, 92. l. — 8) *Békésm. tört. társ. évk.* XIII., 12. — 9) *Földt. Közlöny*, 1876., 284. l. — 10) *Fábián*, II. 116.

1311-ben az Aba-nemzetség tagjai, kik Székudvar, Varsánd, Árki-csalán s a Fejér-Körös és Maros közt, valamint a Dráva mentén levő javaikon megosztottak, az iránt is szerződtek, hogy ha időközben *arany-, ezüst-, vagy más ércbányát, sófejtőt vagy sókútát* fedeznének föl jószágai-
kon, azok jövedelme is közös legyen¹⁾. Aranyat, ezüstöt, ónt és esetleg bármely más érczet tartalmazó bányákat kapott Maróthy László 1441-ben Ulászlótól s Báthory András, István és László. 1464-ben Mátyás királytól, még pedig az arany- és ezüsttartalmazó vizekkel és folyókkal együtt²⁾, akkor, midőn Világosvárra és uradalmára adományt nyert. Az uradalomban volt a zarándi (most hunyadi) Körösbánya, Nagybánya vagy Csibebánya és Kisbánya, vagy Medvepataka is. Kétségtelen, hogy ezek körül már élénken űzték a bányászatot; e vidéknek kutatása azonban nem tartozik föladatomhoz. Más, teljesen megbízható adatot nem találhattam a tulajdonképeni Aradmegyéről, noha, mint az 1392. évi oklevél mutatja, nemes ércz után való keresgélések egyszer-másszor ennek területén is történtek, — a Körösökben és a Marosban való aranymosást pedig e korban, bővebb adatok hiányában is, általánosnak mondhatjuk. — A *vasbányászatra* még csak helynév sem utal. Van ugyan 1437-ben Aradban egy Vasegyháza nevű hely, de a síkon; és Zarándban is van egy Vastelek nevű puszta, de ezt csak a XVIII. század elején említi először egy oklevél, midőn az aradmegyei bányászatra is nagyobb világ derül. Erről a maga helyén lesz szó.

¹⁾ *DL.* 1791. — ²⁾ *NRA. fasc.* 957. nro 4., továbbá *DL.* 15915., 24545. és 24837.

